

معرفت شناسی تجربه دینی

کیث یندل

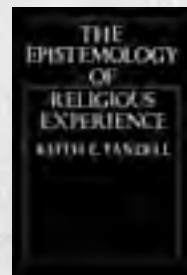
علی حقی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جامع علوم انسانی

یک

معرفت شناسی تجربه دینی ترجمه کتابی از کیث یندل
فیلسوف و معرفت شناس نامدار دین است. این کتاب بهترین
و معتبرترین کتاب در حوزه معرفت شناسی دین است که در
سالیان اخیر منتشر شده است.

کیث یندل،

معرفت شناسی تجربه
دینی، ترجمه علی
حقی، پژوهشگاه علوم
و فرهنگ اسلامی.

پندل در این کتاب به پرسش‌های بنیادی در فلسفه دین پاسخ می‌دهد: آیا ممکن است تجربه دینی قرینه برای دفاع از باور دینی باشد؟ اگر ممکن است، چگونه ممکن است؟ وی در این کتاب علیه این برداشت استدلال می‌کند که تجربه دینی وصف‌ناپذیر است. در عین حال، مدافع این نگرش است که تجربه مینوی قوی، تأمین‌کننده قرینه‌ای به نفع گزاره «خدا وجود دارد»، است. به باور وی، تبیین‌های غیردینی از باور و تجربه دینی، ستاننده قوت قرینه‌ای تجربه دینی نیست. گوهر استدلال پندل، به صورت‌بندی و کاربرد اصلی درخور و مناسب در باب قرینه تجربی، مربوط می‌شود.

ویژگی چشمگیر این کتاب این است که گستره آن محدود به هیچ - یک از سنت‌های فرهنگی دینی نیست، بلکه در آن، چپستی تجربه دینی سنت‌های گوناگون در شرق و غرب شناسایی و ردیابی می‌شود.

دو

تجربه دینی با تجربه عرفانی و تجربه حسی نسبتی دارد؟ در این کتاب نسبت تجربه دینی با تجربه عرفانی و تجربه حسی - که گاه از آن به تجربه ادراکی یا ادراک نام برده می‌شود - به تفصیل بحث و بررسی می‌شود و مشابهت‌ها و مغایرت‌های این سه تجربه بازنموده می‌شود.

بعضی تجربه دینی را با تجربه عرفانی همگون پنداشته‌اند و بعضی بر مشابهت تجربه دینی با تجربه حسی انگشت نهاده‌اند. کیث پندل بر آن است که تجربه دینی، تجربه یگانه و ممتازی است که با تجربه‌های دیگر این‌همانی ندارد. لکن از حیث تجربه بودن تجربه دینی با تجربه حسی و تجربه عرفانی نسبتی دارد. بخش بعدی کتاب، شرح و بیان مختصر همین نسبت است.

سه

از جمله خصایص ممیز ادیان توحیدی از ادیان وحدت وجودی و ادیان طبیعی، امکان تجربه دینی؛ یعنی ادراک تجلی خداوند و برقراری رابطه‌ای شخصی با وی است. تجربه دینی، به معنای ارتباط شخصی خدای متشخص با انسان است. این ارتباط ویژه ادیان توحیدی است. در ادیان توحیدی این تجربه‌های معرفت‌آموز و استحاله‌بخش را «وحی» می‌نامند.

وحی نوعی تجربه دینی است و تجربه دینی بنیان ادیان توحیدی است. تجربه دینی از حیث «تجربه بودن» با سایر تجربه‌های بشری تفاوت بنیادین ندارد. در قلمرو تجربه دینی نیز هم چون سایر قلمروها، شخص S در صورتی واجد تجربه است که (به نحو پدیدارشناسانه) در زمان t به نظرش برسد که از مورد P آگاهی یافته است.

تجربه دینی اساساً تجربه‌ای ادراکی است. مطابق نظریه ظهور و آشکارگی، گوهر ادراک عبارت است از تجلی یا ظهور یا آشکارگی (نراقی، صص ۴۴ - ۶۱).

ربط تجربه دینی به تجربه عرفانی و به تجربه حسی. بسیاری از عارفان و صاحبان تجربه دینی، تجربه خود را از خداوند یا امر الوهی نوعی «دیدن» یا «چشیدن» یا «لمس کردن» و امثال آن تعبیر کرده‌اند. در باب تجربه دینی و نسبت آن با تجربه عرفانی به چند نکته باید توجه داشت؛ تجربه‌های دینی اصیل با تجربه‌های عرفانی اصیل سنخیت توأند داشت. اما تجربه دینی - خاصه در ادیان توحیدی «وحی مدار» با تجربه عرفانی از این حیث تفاوت دارند که اولاً شخص عارف میان خود و امر مافوق طبیعی - خاصه در مرتبه فنا فی الله و فنا بالله - دوئیت نمی‌بیند. در تجربه دینی انسان و خدا دو موجود مستقل و متمایزند

و خداوند - خاصه در ادیان توحیدی - خود را بر نبی به وجهی متجلی یا آشکار می‌کند یا به سوی نبی وحی را فرومی‌فرستد و نبی تلقی وحی می‌کند. «در تجربه عرفانی همه تمایزات، حتی تمایز میان صاحب تجربه و متعلق تجربه فرو گذاشته می‌شود» (آلستون، ص ۷۰).

ثانیاً، تجربه عرفانی آمیخته به تعبیر است. لکن پیام وحی متضمن فرآیند تعبیری نبی نیست.

ثالثاً، تجربه‌های عرفانی غیر اصیل - تجربه‌های سطحی و سخیف - با تعالیم رسمی و سنتی دین در تعارض است و موجب رشد و شکوفایی جامعه انسانی نمی‌شود و عموماً جامعه انسانی را به تباهی می‌کشند (مشابهت‌ها و مغایرت‌های تجربه عرفانی با تجربه دینی مقصور به موارد یاد شده نیست).

تجربه دینی و نسبت آن با تجربه حسی. تجربه دینی از حیث ساخت و معرفت بخشی با تجربه حسی شباهت بنیادین دارد. اما اولاً زبان دینی با زبان علمی تفاوت دارد. زبان دینی زبان عامل است و زبان علمی زبان ناظر. وظیفه زبان علمی پیش‌بینی و مهار است. وظیفه زبان دینی پرستش است و اهتدا و راه بردن به زندگی (باربور، ص ۲۸۶).

در ثانی، چون تجربه دینی متخذ از تجربه حسی نیست - در مورد آزمون‌پذیری بین الاذهانی - مسائل و مشکلاتی را به بار می‌آورد (همان، ص ۲۴۷).

چهار

منتقدان بر این باورند که معرفت‌شناسی تجربه دینی یندل، کتابی دشواریاب است (آلستون، ص ۸۱). از این رو، توصیه می‌شود خواننده فارسی‌زبان نخست کتاب‌های دیگری را در این خصوص مطالعه کند و سپس این کتاب را بخواند. شیوه بحث یندل در این کتاب تحلیلی و بر همان سیرت و سان فیلسوفان تحلیلی است. از این رو، کتاب عاری از تعقید لفظی و اغلاق معنایی است، اما دریغاً که نویسنده خواننده را از مسیری پر پیچ و خم عبور می‌دهد تا به مقصود واصل شود. وی در این کتاب مطلقاً حاشیه‌روی نمی‌کند. لبّ مطلب را در هر مورد باز می‌گوید و تحلیل می‌کند.

یندل از آن دسته نویسندگانی نیست که محتاطانه و ترسان و لرزان قدم برمی‌دارند و به هنگام نوشتن به این و آن ارجاع می‌دهند. بلکه وی به قوت تمام و با اعتماد به نفس رأی و نظر خود را در این کتاب باز می‌گوید. این کتاب سراسر بیان رأی و نظر مستقل اوست. اگر هم به‌ندرت به کتابی ارجاع می‌دهد نه به دلیل تأیید و

تحکیم نظر او است، بلکه غرض از نقل قول، بسط و بازگویی و وضوح بخشیدن به رأی و نظر خود - براساس این نقل قول - است. معرفت‌شناسی تجربه دینی با ترجمه نگارنده به‌زودی از سوی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی انتشار خواهد یافت. |

1. Keith e. yandell, *The epistemology of Religious Experience*, Cambridge university press, 1993.

منابع

۱. آلستون، ویلیام پی، تجربه دینی مندرج در کتاب درباره دین، تهران، انتشارات هرمس، ۱۳۸۳.
۲. باربور، ایان، علم و دین، ترجمه بهاء‌الدین خرمشاهی، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۲.
۳. نراقی، احمد (آرش)، رساله دین شناخت (مدلی در تحلیل ایمان ابراهیمی)، تهران، انتشارات طرح نو، ۱۳۷۸.